

Focus

EEN NIEUWE OUDTESTAMENTISCHE THEOLOGIE

H.G.L. Peels

n.a.v.:

B.K. Waltke, *An Old Testament Theology: an Exegetical, Canonical, and Thematic Approach*, Zondervan, Grand Rapids 2007, 1040 p., \$ 44,99 (ISBN 0310218977).

Het lezen van een nieuwe theologie van het Oude Testament (OTT) is altijd weer een belevenis. Hier komen immers allerlei lijnen van onderzoek samen: historisch, literair, exegetisch, hermeneutisch, bijbels-theologisch. Het vergt een zekere theologische rijpheid om een dergelijk werk te kunnen schrijven; de publicatie van een OTT is niet zelden de vrucht van een levenslange academische arbeid. Predikanten die mij raadplegen over de invulling van hun studieverlof, adviseer ik nogal eens om zich in een recente OTT te verdiepen. Hierdoor kunnen zij zich op de hoogte stellen van nieuwe bijbels-theologische ontwikkelingen en inzichten, lopen ze in kort bestek de breedte van het Oude Testament weer eens door en krijgen ze bovendien veel materiaal in handen voor hun eigen werk in prediking en catechese.

Het veld van de oudtestamentische theologie is zoals bekend gevarieerd en veelkleurig. De ene OTT is meer historisch geïnteresseerd, de ander meer systematisch gestructureerd. Soms gaat men sterk descriptief te werk ('what it meant') en nadert de OTT een godsdiensthistorisch ontwerp, maar ook kan een auteur kiezen voor een theologisch-prescriptieve aanpak ('what it means'), als brug naar de systematische theologie. Hoe het ook zij, de schrijver zal in zijn OTT steeds pogen om een breed overzicht en/of dwarsdoorsnee van de oudtestamentische getuigenissen te geven, iets van een synthese. Spannend om te zien waar hij/zij dan de accenten legt, hoe er in de stof geselecteerd wordt en welke theologische verbindingslijnen worden getrokken. Daarom nemen we ook met veel belangstelling kennis van de jongste OTT, een vuistdik boek (ruim 1000 pagina's!) geschreven door de oudtestamenticus Bruce Waltke. Hij is geëmeriteerd hoogleraar bijbelstudies van het Regent College in Vancouver, en nog actief werkzaam aan het Reformed Theological Seminary in Orlando. Bekendheid geniet hij door zijn *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax* (1990, geschreven samen met M. O'Connor) en exegetische commentaren op Genesis, Micha en Spreuken (de laatste in twee banden in *NICOT*).

Het boek bestaat uit twee delen. Het eerste deel biedt met 6 capita een fors uitgevallen verantwoording van de principieel-hermeneutische uitgangspunten (basis en taak van een OTT) en de methodische aanpak. Het materiële tweede deel besteedt 22 capita aan de historisch-narratieve literatuur ('Primary History') en 7 capita aan de overige oudtestamentische literatuur (profetie, psalmodie, wijsheid). Deze verdeling roept uiteraard direct vragen op. Hoe kan op deze wijze recht worden gedaan aan de variatie en opbouw van de oudtestamentische canon, en met name aan het grote belang van profetie en wijsheid? Een blik op de inhoudsopgave toont dat Waltke bijvoorbeeld aan de theologie van de boeken Samuël méér bladzijden wijdt dan aan de totale prediking van de grote en kleine profeten tezamen. Onmiskienbaar heeft deze OTT daarom iets eenzijdigs, maar deze is doelbewust. Waltke is namelijk van mening dat de ruggengraat van het Oude Testament gevormd wordt door de 'Primary History', die bestaat uit de Pentateuch, het Deuteronomistisch Geschiedwerk (voor deze twee grote tekstblokken gebruikt hij de vage term 'Decateuch', waarbij hij het boek Deuteronomium kennelijk tweemaal meetelt) en Kronieken/Ezra/Nehemia. Zijn OTT focust op de *Heilsgeschiede*, de bijbelse belichting en interpretatie van Israëls (godsdienst)geschiedenis als de geschiedenis van God met zijn volk en met deze wereld, die uitloopt op de komst en het werk van Jezus Christus. Kern van de heilsgeschiedenis is de doorbraak van Zijn koningschap en Koninkrijk, zoals die God in een geleidelijke voortschrijding van zijn heilsopenbaring doet prediken. Alle andere boeken van het Oude Testament, aldus de auteur, bouwen op een of andere wijze voort op deze heilsgeschiedenis. Hoe waardevol de heilshistorische benadering van het Oude Testament – waarmee ik van harte instem – ook is, deze rechtvaardigt nog niet de enigszins stiefmoederlijke bedeling van de profetische boeken in deze OTT, evenmin als het grotendeels onbesproken laten van de prediking van Hooglied, Klaagliederen en Daniël. Dit laatste bijbelboek vormt met de thematiek van de doorbraak van Gods koningschap juist de *trait d'union* tussen het Oude en het Nieuwe Testament!

Met het woord 'heilshistorisch' is een eerste kenmerk van Waltke's theologie gegeven. Omdat de heilshistorie Oud en Nieuw Testament aan elkaar verbindt, schroomt Waltke ook niet om in zijn OTT voortdurend de lijnen naar het Nieuwe Testament door te trekken, en zelfs substantiële delen van zijn werk aan de nieuwtestamentische prediking te besteden, hetgeen voor een OTT tamelijk ongebruikelijk is. Met waardering voor de openheid naar het Nieuwe Testament in dit werk en de soms prachtige vergezichten die dit oplevert, zou naar mijn mening de auteur zich hierin toch meer hebben moeten beperken. Geregeld had ik liever nog wat meer over de oudtestamentische thematiek willen vernemen, waar de schrijver al snel overgaat tot de nieuwtestamentische gegevens. Ook vergt een bredere bijbels-theologische uiteenzetting meer hermeneutische bezinning dan hier plaatsvindt, zo ongebroken is de lijn tussen Oud en Nieuw nu ook weer niet. Het lijkt mij trouwens twijfelachtig of een problematiek als die van de vrouw in het ambt, of van de landbelofte in het Nieuwe Testament, een plaats in een OTT moet hebben (cf. pp. 241-247 resp. 558-587).

Een tweede kenmerk van deze OTT is de conservatief-orthodoxe signatuur. Waltke:

‘I argue that the historic doctrines of revelation, inspiration, and illumination constitute *the only creditable basis* (cursivering HGLP) for writing biblical theology’ (p. 20). De gecursiveerde woorden verraden de sterk confessionele en dogmatische insteek waarmee de auteur het Oude Testament benadert. Bijbel en dogmatiek houdt hij het liefst zo dicht mogelijk bij elkaar. Enerzijds moet de dogmatiek fundament en doel van de bijbelse theologie aangeven, en anderzijds dienen systematisch theologen zich te baseren op de orthodoxe bijbels-theologische schriftuitleg, ‘from which they frame *abstract universal propositions* (cursivering HGLP) in accordance with a coherent system appropriate to the church’s contemporary situation’ (p. 31). In het verlengde hiervan ligt Waltke’s keuze voor de protestantse canon, zijn axioma van de eenheid van het bijbels getuigenis, en zijn verdediging van de waarheid, originaliteit en *inerrancy* van het bijbels getuigenis vanwege het geïnspireerd zijn van de bijbelschrijvers. Dit resulteert o.a. in het oneigenlijke dilemma dat de bijbelse geschiedschrijving het product is óf van creatieve imaginatie óf van goddelijke inspiratie (p. 60). Lastige historische vragen dreigen zo wel onder tafel te raken, zie bijv. p. 42 waar in een noot (!) de problematiek van het bijbelse ‘monotheïsme’ even snel wordt behandeld. Ondertussen neemt Waltke op vele punten scherp afstand van bijbelkritische geleerden. Typerend is de classificatie die hij hanteert op pp. 73-77: liberale theologen staan ‘above’ de Bijbel, neo-orthodoxe theologen staan ‘before’ de Bijbel, traditionalisten zetten hun confessies ‘alongside’ de Bijbel, fundamentalisten staan ‘on’ de Bijbel en alleen evangelicals staan ‘under’ de Bijbel. Hij rekent zichzelf, tamelijk voorspelbaar, tot de laatste categorie. Helaas is in dit boek niet veel te merken van een open wetenschappelijke discussie. Overigens ontbreekt ook een heldere markering van Waltke’s OTT ten opzichte van verwante theologische modellen (bijv. die van Lehman, W.C. Kaiser, McComiskey, VanGemeren, e.a.).

Een derde kenmerk is het sterke accent op exegese en narratieve analyse in deze OTT. Hier ligt naar mijn mening de kracht van dit werk. Een OTT moet opgebouwd worden, aldus Waltke, op basis van een zorgvuldige grammaticaal-historische uitleg. Hierbij hebben ook kritische vragen een plaats, hoewel de diachrone vraagstelling weinig bijdraagt aan een verstaan van de eindtekst in zijn canonieke vorm – en daar gaat het nu juist om. In het bijzonder pleit Waltke voor toepassing van de vormkritiek (identificatie tekstvormen en genres), toegespitst op de narratieve analyse, die focust op sleutelwoorden, motieven, plot-analyse, terugkerende thema’s en concepten. Geregeld wordt de lezer van deze OTT geraakt door pakkende exegetische partijen, die nieuw licht op bijbelgedeelten werpen. Inzicht in de retorische strategie van een bijbelschrijver maakt het mogelijk om de ‘theologie’ van een bijbelboek te identificeren, vervolgens kan dit resultaat verbonden worden met de analyse van een groter tekstcomplex, als onderdeel van de ene dynamische totaalprediking van het Oude Testament: de voortgang van de heilsgeschiedenis in de komst van Gods Koninkrijk. Een goede literaire analyse zal ook rekening houden met de eigen aard van de teksten, deze niet lezen in het verstaanskader van onze moderne westerse categorieën, maar voluit rekening houden met de oorspronkelijke oud-oosterse context. Dit valt Waltke geheel bij, bijv. in zijn uitleg van de eerste capita van het boek Genesis. Van een ‘letterlijke’ uitleg wil hij dan ook niet weten: ‘Biblical narrators *creatively and rhetorically* represent raw historical data to teach theo-

logy' (p. 202). Hij pleit voor een benadering die enerzijds aan de historiciteit van de scheppingsberichten vasthoudt en anderzijds de oudoosterse *couleur locale* en symboliek verdisconteert. Dit brengt hem tot een positiekeuze voor 'the theory of theistic evolution' (p. 202), tussen de scylla van het evolutionisme en de charybdis van het creatiönisme. Een ander positief punt is dat de auteur door zijn nadruk op 'rhetorics, poetics and intertextuality' oog heeft voor wat wij noemen 'herinterpretatie' binnen het Oude Testament: 'Through changes in language, culture, and geopolitics, one thing remained constant: this collection of texts was written and sometimes transformatively rewritten for the community of faith, and each generation of the community heard the voice of God, accepted its authority, and assumed its relevance' (p. 85). Hiermee wordt recht gedaan aan variatie en verandering binnen het Oude Testament.

Een vierde kenmerk van Waltke's OTT is de praktische gerichtheid op vroomheid en kerk. 'The Bible is the fount of life, the source of identity, and the supreme arbiter of ethics. Therefore (...) a book written about the theology of the Old Testament should be written for the church' (p. 19). Expliciet stelt de auteur: 'This book is a profession of faith – a reasoning faith, I hope, and reasonable' (p. 10). De grens tussen bijbelwetenschap en praktische theologie wordt in dit boek nogal eens overschreden, hoewel de onbekommerdheid waarmee deze wetenschapper voor zijn geloofsvisie uitkomt iets moois heeft. Wel heeft het ingaan op actuele kerkelijke vraagstukken en pastorale, geestelijke problemen als gevolg dat het boek flink is uitgedijd. Hieraan heeft ook bijgedragen, dit terzijde, de Amerikaanse schrijfstijl met snelle voorbeeldjes en persoonlijke belevenissen, en uitvoerige citaten uit andermans theologisch werk in de hoofdtekst. Aardig vind ik weer wel de citaten uit Pascals *Pensées*, als opschrift boven elk hoofdstuk.

Het hoofddeel van deze OTT bevat behartenswaardige partijen. De auteur volgt grosso modo de 'canonieke geschiedenis', waarbij hij bij elk bijbelboek of deel daarvan de daarbij passende thematiek verder uitdiept, met lijnen naar de rest van het Oude Testament en naar het Nieuwe Testament. Zo komt in hoofdstuk 7 bij de uiteenzetting over Gen. 1 de kosmologie in vergelijking met oudoosterse mythen aan de orde; in hoofdstuk 8 ('The Gift of Adam') de antropologie, in hoofdstuk 9 ('The Gift of the Bride') het verschil tussen de seksen, en in hoofdstuk 10 ('The Gift of the Garden') de zondeleer. Bij het boek Leviticus wordt de ontwikkeling van de liturgie behandeld, bij Kronieken en Ester de voorzienigheid, etc.

Opvallend is de grote plaats die de bespreking van de eerste vier capita van Genesis inneemt: ruim 110 blz. Zowel hier als bij de behandeling van het boek Spreuken (hoofdstuk 33) is te merken dat de auteur kan putten uit zijn eerder gepubliceerde commentaren, maar de verhoudingen zijn wel wat uit het lood. Ook opvallend is de ruime behandeling van het thema 'land' (75 blz.) en het koningschap (70 blz.). Al lezend wisselden mijn indrukken: vaak positief door verrassende 'doorkijkjes', knappe samenvattingen en mooie lijnen, maar soms ook een gevoel van teleurstelling: te kort, te snel, te zeker. Samenvattend: de OTT van Waltke is een studieboek dat heel wat oplevert, maar tegelijk kritisch gelezen moet worden. Ter illustratie van dit laatste noem ik, afsluitend, enkele

punten.

Waltke stelt (pp. 228-230) dat in het boek Spreuken de gedachte van de onsterfelijkheid van de mens een duidelijke plaats heeft – immers, Spreuken is mede afhankelijk van de Egyptische chokma, en ‘it would be surprising if numerous references to “life” in that book meant less with the living God than the Egyptian hope of life with a “no god” (Deut. 32:21)’. Deze redenatie houdt onvoldoende rekening met de door de auteur zelf beschreven notie van een voortschrijdende openbaringsgeschiedenis, staat op een exegetisch zwakke basis en spoort ook nauwelijks met het bredere oudtestamentische getuigenis. In het hoofdstuk over het boek Kronieken wordt al snel de claim van historische betrouwbaarheid op tafel gelegd. Akkoord, maar het specifieke van deze historiografie komt onvoldoende uit de verf: hoe interpreteren we de evidente verschillen met de bronnen Samuël/Koningen, waarom krijgen in Kronieken de profeten een zo grote rol als ‘het geweten van de theocratie’, hoe zit het met het fenomeen ‘muziek als profetie’, hoe verklaren we het ‘chronistisch Sondergut’? In de hoofdstukken over de profetie wordt de loftrumpet gestoken over de uniciteit van Israëls profeten, waarmee we kunnen instemmen, maar de grote overeenstemming met profetische verschijnselen in Israëls Umwelt, zoals die juist in het laatste decennium al meer duidelijk is geworden, krijgt nauwelijks aandacht. Ronduit merkwaardig is de interpretatie van het boek Ester: Waltke meent dat de joden van wie in dit boek sprake is, ‘only nominal covenant people’ zijn. Deze joden vieren na hun gruwelijke wraakneming in het Purimfeest dan ook slechts hun eigen overwinning, in plaats van hun God te eren (p. 768). Nu had Luther ook al niet zoveel op met dit boekje aan de rand van de oudtestamentische canon, maar echt invoevende exegese is dit niet. Van een bijbels theoloog die zo sterk hamert op inspiratie en illuminatie, zou je toch andere taal hebben verwacht?